

Felülnézetből, kritikusan és rácsodálkozva

Beszélgetés a 70 éves Rudolf Chmellel

Rudolf Chmel szlovák irodalomtörténész és hungarológus, diplomata, közéleti személyiség. Egyetemi tanulmányai befejezésétől (1961) máig az SZTA Szlovák Irodalmi Intézetének tudományos munkatársa, 1989–1990 között igazgatója. 1992-től a tudományok doktora. Később más tudományos intézeteket is vezetett: a pozsonyi Comenius Egyetem magyar tanszékét (1993–1996), a prágai Károly Egyetem szlovák tanszékét (1994–2002). 2006-tól a prágai Károly Egyetemen a Szlavisztikai és Kelet-európai Tanulmányok Intézetét vezeti. Tisztségei sokoldalú irodalomszervező tevékenységét, közéleti szerepvállalását jelzik: volt a Csehszlovák Írók Szövetségének titkára (1982–1990), az Open Society Foundation elnöke (1993–2000), több eszmei nyitottságáról ismert folyóirat szerkesztőségének a vezetője, illetve főszerkesztője: *Slovenské pohľady* (1988–1990), a *Magyar Hírlap*, a *Népszava*, a *Gazeta Wyborcza* és a *Sme* közös kiadásában megjelent *Közép-Európa* c. melléklet (1994–1999), *Os* (1997–). 1990–1992 között Cseh-Szlovákia magyarországi nagykövete. 2002–2005 között Szlovákia kultuszminisztere, 2005–2006-ban parlamenti képviselő.

Hrapka Tibor felvétele

Hungarológiai tárgyú irodalomtudományi munkáiban a szlovák–magyar irodalmi kapcsolatokat vizsgálta tipológiai, tematikai és stílári szempontból, valamint a kölcsönös irodalmi recepció visszhangja tekintetében: *Literatúra v kontaktoch* (1972), magyar fordításban *Két irodalom kapcsolatai* (1980), *Paralely a konfrontácie* [Párhuzamok és konfrontációk] (1986). Hungarológiai érdeklődésének művelődéstörténeti, politológiai tárgyú esszékötetei: *Moja maďarská otáзка* (1996), magyar fordításban *Nagykövet voltam Magyarországon* (1997), *Moje slovenské pochybnosti* [Szlovák kétségeim] (2004), *Egy érzelmes (közép-) európai* (2008). A szlovák irodalomtörténeten belül a 19. és 20. századi irodalomkritikai gondolkodást dolgozta fel tanulmánykötetiben: *Kritika a kontinuita* [Kritika és kontinuitás] (1975), *Dejiny v dejinách* [Történelem a történelemben] (1981), *Sondy* [Szondák] (1983), melyet a *Dejiny slovenskej literárnej kritiky* [A szlovák irodalomkritika története] című monográfiában összegzett. Számos szlovák irodalmi antológia és eszméletörténeti váloga-

tás szerkesztője. Legutóbbi kötete tanulmányainak, esszéinek, beszélgetéseinek válogatását tartalmazza, születésének 70. évfordulójára jelentette meg idén a pozsonyi Kalligram Kiadó *Romantizmus v globalizme* [Romantizmus a globalizmusban] címmel, ahogy a tevékeny irodalomtudóst és közéleti személyiséget köszöntő emlékkönyvet is Szigeti László összeállításában 70 szerző tollából: *Slová. Pamätnica k sedemdesiatke Rudolfa Chmela* [Szavak. Emlékkönyv Rudolf Chmel 70. születésnapjára].

A szlovák irodalomtudóssal szintén ebből az apropóból beszélgetünk indulásáról, ötvenes évekbeli tanulmányairól, tudományos munkásságának kezdeteiről, a szlovák–magyar irodalmi kapcsolatok kutatása és a valós szlovák–magyar, nem irodalmi kapcsolatok révén nyert tapasztalatairól.

– *Irodalom és politika. Ez a két fogalom kínálgozik életműve és életútja kulcsfogalmául. Mindkettőhöz kapcsolható jelzőként a szlovák és a magyar vonatkozású. Ott-honról, a családból, az iskolából kapott ilyen irányú indíttatást?*

– Olyan családi és tágabb szociális környezetben volt szerencsém felnőni, amelyben szó szerint jelen volt a nemzetiségi vagy faji, de akár a politikai tolerancia is, az elfogadás, noha a szűkebb mikrokörnyezetem tulajdonképpen szinte apolitikusnak nevezhető. Ez nyilván a szüleim költözködésével is összefüggött (csaknem 10 éve éltek már a csehországi Pilzenben, amikor megszülettem), anyai nagyszüleimnek inkább „monarchikus” nemzettudatuk volt, azon belül is főleg magyarországi, amelyen mégis nyomot hagytak azok a stációk, amelyeken a tehetséges kertész nagyapám nagyanyámmal Monarchia-szerte megfordult. Apám nórádi szlovák – természetesen még magyar iskolázottságú – fémmunkás családból származott. Szüleim az anyai nagyszülőkkel együtt költöztek Pilzenbe, s onnan hároméves koromban, 1942-ben tértek vissza Szlovákiába, az önálló országba, melynek korlátozott önállósága mégiscsak különbözött a Cseh–Morva Protektorátustól, amelyben három évig éltünk. Nem nemzeti lelkesültségből költöztek vissza, hanem pragmatikus okokból – apám vonzóbb ajánlatot kapott Svitből, a tátraalji kisvárosból, amelyet a harmincas évek második felében Baťa épített fel a Magas-Tátra alatt szó szerint a zöld mezőn. Így tehát gyermek- és serdülőkorom formáló korszakát egészen az érettségiig ebben az ipari, de természeti adottságokban is gazdag, gyors tempóban fejlődő kisvárosban töltöttem, amelynek jól kiépített sport- és kulturális infrastruktúrája is volt. Kezdetől fogva soknemzetiségűnek és multikulturálisnak tekinthető város volt, ahová Szlovákia különböző régióiból érkeztek emberek a maguk nyelvjáráásával (ha a legtöbben a közeli Szepességből vagy Liptóból jöttek is), de nagy számban képviseltették magukat a csehek, a magyarok, a ruszinok is. Mindannyian konfliktusmentesen éltek együtt – annak ellenére, hogy a háború alatt és után nem volt irántuk nagy igény.

– *Egy toleráns fiatal kisvárosból kilépve a „világba” nem volt túl nagy a kontraszt?*

– A nemzetiségi és faji tolerancia ennek a városnak valahol az alapjaiban volt benne, s amikor tizenégy évesen, 1953-ban a frissen alapított gimnáziumba kezdtém járni (amit akkor a szovjet minta alapján tizenegy éves középiskolának neveztek) a közeli Poprádra, amely a többi környékbeli várossal együtt, mint Késmárk vagy Iglo,

valamiféle szepességi multikulturális koncentrátumot képviselt, ahol egyenértékűen keveredtek a szlovák elemek a némettel és a magyarral, azaz akkor az én sviti, valamelyest mesterséges multikulturalizmusomat tovább gazdagítottam. Ráadásul a közeli Magas-Tátra, Ótátrafüred, Tátralomnic, Csorbató, ahova először a szüleimmel jártam (beleértve az ótátrafüredi Grand Szálló kávéházának vasárnap délutáni látogatásait), a hangulatával és turista vendégeivel ezt a multikulturalitást erősítette. És ne feledkezzünk meg Lengyelország közelségéről: nemcsak a határmentét látogattuk, hanem Krakkóba is eljártunk, ami egy ifjú embernek par excellence kulturális élményt jelentett! Gimnáziumi éveim alatt ehhez jöttek még a kassai kirándulások, s Kassa az ötvenes években inkább magyar volt még, mint szlovák.

– *Fordítva feltéve a kérdést: miként élte meg fiatalemberként a szlovákságát?*

– Ha a szlovák nemzeti szimbólum, a Kriváň hegy alatt nőttem is fel, szlovákságot természetesnek vettem, ha úgy tetszik, spontánul fogtam fel, bár – az irodalmon, a művészetben, a kultúrán keresztül – talán programszerűen is. De hangsúlyozom: természetesnek tartottam, nem volt szükségem hozzá semmiféle ellenpólusra, netalán ellenségre, amellyel szemben határoztam volna meg magam. Inkább ellenkezőleg: a csehek, majd utánuk a magyarok és a lengyelek nekem a legközelebbiek voltak, semmiképpen sem éreztem velük szemben előítéletet, amelyből a szélesebb társadalmi közegben nem volt hiány. De a családban nálunk ilyen főbiákat, beleértve az antiszemitizmust is, egyáltalán nem ápolgattunk. Amikor a későbbiekben elgondolkodtam ezen, magam is elcsodálkoztam, habár a dolog – ha erős egyszerűsítéssel is – a monarchikus–csehszlovák örökséggel magyarázható, amit magamba szívtam. Végül is első találkozásaim az irodalommal, a mesével Božena Němcovához kötődnek (nővérem könyvtárából), s majd csak később Pavol Dobšinskýhoz. És nagyon korán, talán tizenhárom-tizennégy évesen szoros közelségbe kerültem a 19. századi orosz klasszikusok műveivel, s ez, azt gondolom, szintén lényegileg határozott meg.

– *Térjünk még vissza nagyanyjára, aki – úgy tűnik – valamiféle családi folyamatoságot képviselt!*

– Széles látókörrel rendelkezett valóban, ami valahol vajdasági származásából eredt: Törökbecsén és Versecen szökkent szárbá egy soknemzetiségű, a szerb elemet sem nélkülöző környezetben. Ezt sokszori elmondásából meghittén szívtam magamba én is. Később, a nagyapám szakmájából adódó költözések, állomáshelyek nyilván többször alkalmat adtak arra, hogy újra ilyen közegbe kerüljön, többek között Berzétén, ahol édesanyám született. Ő a közeli Rozsnyóra járt iskolába. Majd a nagyszüleim Katalinhutára költöztek, a szüleim ott ismerkedtek meg és házasodtak össze, a húszas évek végén pedig Pilzenbe kerültek. Nagyanyám a maga elragadó elbeszélő modorával közel hozta számomra a Vajdaság, Budapest, Bécs világát, amit emberi sorsokon keresztül festett meg, de nemegyszer a multikulturalitás színeivel vagy irodalmi, kulturális háttérrel színezett ki. Sőt az apósa, vagyis a dédapám a besztercebányai erdészeti akadémia professzora volt, később magas hivatalnok a minisztériumban Budapesten, s többek közt annak a publikációnak a szerzője, amely a magyar erdészeti terminológiát vezette be. De más erdészeti szak-

könyveket is írt, amelyek ma már a tudomány és technika magyar és ugyanúgy szlovák történetének a részét képezik. Végül is nagyanyám nemegyszer hangsúlyozta, amikor a pályafutásomat kezdtem, hogy „írnok” leszek, mint dédapa. Csak mint bizarr esetet említem meg, amelynek persze megvan a maga helye a professzionális fejlődésben, hogy amikor hungarológiai tudományos érdeklődésem elején Csukás István *Ady Endre a szlovák irodalomban* című munkájáról kellett recenziót írnom, hazautaztam Svitre, és nagyanyám fordítói segítségével rágtam át magam a szövegen. Maig megvan otthon az a szélein gazdagon jegyzetelt példány mint kissé különös relikvija tudományos kezdeteimnek. De kissé előreszaladtam.

– *Tanulmányait a rosszhírű ötvenes években folytatta, egyetemre 1956-tól járt. Mindez: az ideológiai korlátok vagy egyéb deformációk hogyan hatottak Önre?*

– Az ötvenes évek, főleg az első felük, de tulajdonképpen az egész évtized egyrészt valóban az ideológiai agymosás és a szörnyűséges jogi elnyomás kivonata volt, másrészt azonban a nem feltétlenül alaposan informált fiatalok számára megvolt a maga vonzása, beleértve a kulturálist is. Nekem például, a zeneiskolai zongora szakos diáknak (az érettségivel párhuzamosan záróvizsgáztam Liszt Ferenc *II. magyar rapszódia*jával) nagy élményt jelentettek a szving- és dzsesszzenekarok, mindennekelőtt a csehek. Ezek az európai színvonalú, ideológiailag nem terhelt repertoárral rendelkező zenekarok a kisvárosokban és a fővárosban is játszottak. Aztán, ahogy kezdtem megismerni, külön elbűvölt a két világháború közötti cseh színházi avantgárd főleg az *Osvobozené divadlo* [Felszabadult Színház] hatására, amely csúcsteljesítményt jelent a műfajon belül az egész 20. századi cseh kultúrában. Elsősorban Jaroslav Ježek dalai, melyeket Jiří Voskovec vagy Jan Werich előadásában hallgattam, nyújtottak a számomra egyfajta oázist az ötvenes években, sőt az első csehszlovák köztársaság demokráciájának az oázisát is megidézték. Mindezt talán öszszefüggések nélkül említem azért is, hogy érzékelhetővé váljon: a totalitárius rendszernek is megvoltak a maga rései, amelyeken keresztül kicsit tovább el lehetett látni, mint azt a hivatalos, látszólag internacionális – vagyis hivatalos proletár internacionalista – ideológia előírta. Irodalomtörténetet tanulni, bármilyet, vagy általában bármilyen társadalomtudományt, a kezdődő szocializmus időszakában nyilván nem volt egyszerű dolog, de azokban a kietlen időkben is voltak olyan tanárok, akik más-sal szólították meg a diákokat. És ezt-azt, talán éppen a lényegét, saját tanulmányok révén is meg lehetett ismerni vagy olyan kapcsolatok által, amelyek aztán meghatározták a későbbi érdeklődési irányt.

– *Például?*

– Gimnazistaként mi például kötelezően olvastuk a *Kultúrny život* című folyóiratot, melyben annak idején nyilván túltengett az ideológiai ballaszt, de a pozitív impulzusokat is megtaláltuk benne. Tizenöt-tizenhét éves koromban tulajdonképpen valamennyi szlovák és cseh kulturális folyóiratot megvettem, és annak az egyvelegnek az ellenére, mellyel a hivatalos ideológia minket az iskolán keresztül is tömött, valamiféle támpontokat azokon a hivatalosokon kívül is kerestünk. S hol másutt, mint a művészetben, a múltban. Ami nem is volt annyira egyszerű, mint azt pár nappal az érettségi után a Spoločenský dom kávéházában – amely akkortájt nemcsak Svit-

ben, hanem Szlovákia-szerte ismert luxushelynek számított, ahol főleg nyáron élvonalbeli tánczenekarok játszottak – próbálta nekem bebeszélni a katolikus egyház *regenschorija* és egy helyi szakiskola nevelője (tanítani nem taníthatott, nevelni azonban igen – ez is a totalitárius rendszer réseinek egyike). Egy máig kitörölhetetlen mondatot mondott: „Kolléga úr, nekünk szlovákoknak saját államunk kétszer volt – Svätopluk alatt és Tiso alatt.” Ez 1956-ban történt! Nem mintha elájultam volna ettől, őszintén szólva jobban sokolt, hogy azokban az elvtársias időkben valaki – bár már az érettségi után – kolléga úrnak szólít. Ha nevelő volt is, nemigen kellett nevelnie. Házi könyvtárunk választéka alapján művelődtem, néha érdekes fordulatokkal: például Gustáv Husák *Zápas o zajtrajšok* [Küzdelem a holnapért] című könyvére is rábukkantam, egy kommunista politikuséra, aki akkor, 1956-ban több mint öt évet töltött a legkegyetlenebb börtönökben, amit az ember el sem tudott képzelni (s a következő öt ekkor még előtte állt). Ez is az ötvenes évekhez tartozott. Mint mondtam, nem volt egyszerű eligazodni bennük.

– *Az egyetemi tanulmányok alatt mégis talán másképp érzélte a politikai helyzetét, mint a gimnázium alatt.*

– 1956, amikor a Comenius Egyetem Bölcsészkarára jöttünk, különös évek mutatja magát. Már az érettségink előtt elkezdődött a szovjet kommunisták XX. kongresszusa, amelyen Hruscsov „detronizálta” – a három évvel korábban az egész szocialista táborban megsiratott – Sztálint mint megabűnözőt. Tehát első ízben fedte fel a kommunista rendszer bűnöző mivoltát (ez némiképp a mi hazai bűnözőinket is megrázkódtatta, sajnos annyira mégsem, hogy az segíthetett volna azokon, akik már meghaltak a bitóikon, vagy azokon a demokratákon, katolikusokon stb., akik Husákhhoz hasonlóan még jó pár évet leültek szörnyű kínzókamráikban!). Az év végén zajlott a magyar forradalom, melyet ugyanezek a szovjetek fojtottak vérbe. Én a magyar októbert különös környezetben töltöttem, az egyetemi kollégiumban majd tíz évvel idősebb magyar szakos diákokkal laktam együtt, Simkó Tiborral, Koncsol Lászlóval és másokkal, akik az eseményeket sokkal emotívabban élték át, de tájékozottabban is, amiből valami rám is átragadt. Ezek a történelmi események ránk, alig tizennyolc évesekre még akkor is hatással voltak, ha nem hozták magukkal a rendszer teljes értékű átalakulását. Épp ellenkezőleg, Csehszlovákiában még sokáig konzerválódott a dogmatikus politikai modell, és nekünk, fiatal irodalomtörténészjelölteknek is jutott belőle éppen elég.

– *Hogyan formálták Önöket az akkori pedagógusok, mindenekelőtt a szlovák irodalom már akkor nagynevű professzorai?*

– Külön fejezetet alkottak természetesen azok az oktatók, akik az ideológiai tárgyakat vitték, ezeknek – ahogy akkoriban mondták – világnézetileg kellett minket alakítaniuk, ezek nemhogy nem voltak a javunkra, hanem ellenkezőleg, félrevezettek bennünket. S bár a többi előadók, mint Andrej Mráz, Milan Pišút, Mikuláš Bakoš vagy a valamivel fiatalabb Miloš Tomčík továbbadták az ismereteiket, de ők is csak bizonyos határok között. A szlovák irodalom főleg 20. századi történetét többszörsen is kasztrálták, hiszen az írók úgymond ex professo vannak kapcsolatban a korabeli ideológiákkal, kormányokkal, politikai pártokkal, s minthogy a rendszer,

amelyben éltünk, totalitárius volt, a folyamatos osztályharcra épülő, azaz – ahogy akkoriban mondták – az osztályellenség leleplezésében érdekelt, ezt a történelemben és az irodalomtörténetben is megvalósították: kiiktatásukkal, illetve a hatalmi ideológia alapján történő leértékelésükkel. A romantika irodalmában ez még nem jelentett akkora gondot, noha már abban is keresték az utópista szocializmus elemeit, a realizmus irodalmában egyenesen a pánrealizmus kultusza dívott, tehát minél realisztikusabb, azaz „igazabb” volt a mű, annál magasabbra értékelték művésziileg. Az értékegyveleg leginkább a 20. századi irodalomban érződött. A korabeli ideológiának nemcsak az irodalmi avantgárd kísérletező változatai nem feleltek meg (amit egyes alkotók, főleg a szlovák szürrealisták, az ún. nadrealista költők a háború után egészen simán oldottak meg – beléptek a kommunista pártba, „realista” verseket írtak először a felszabadulás, majd 1948 után a szocializmus uralomra jutása kapcsán érzett eufória jegyében), több szerző azért nem fért az új ideológiai portfólióba, mert vagy nem volt hajlandó az új ideológiát hirdetni (Smrek, Lukáč), vagy mert netán kapcsolatban volt a szlovák fasiszta állam ideológiájával, illetve hatalmával (Urban, Gašpar, Beniak, nem beszélve az emigránsokról, Hronskýról és a ludák emigráció költőinek, prózaíróinak, kritikusainak egész plejádjáról). A legnagyobb zűrzavart a fejünkben a félreállított vagy nem könnyű életüket éppen a kommunista börtönökben töltő baloldali értelmiségiek és írók-költők okozták, mint Laco Novomeský, Ivan Horváth, Daniel Okáli, de az ún. davisták szintén tabut jelentettek. A totalitárius rendszer réseihez tartozik az is, hogy alig első vagy másodévesként meglátogattuk a közeli Németgurabon Milo Urbant, aki valamiféle száműzetésben élt ott. Ivan Kadlečík szervezte meg Urban fián, Cyrilen keresztül, aki az osztálytársa és barátja volt, még Albín Bagin volt velünk; az elgyötört író (pedig alig volt túl az ötvenen!), aki a harmadik, s talán írói pályája leggyengébb szakaszának az elején volt, nem tett ránk éppen felemelő hatást. Két évvel később Prágában jártunkban már tudatosan akartunk elmenni Laco Novomeskýhez, akit, miután kiengedtek a fogságból, a Památník národného písemnictví nevű archívumba dugtak be, de nem sikerült. A totalitárius rendszer ilyen résein keresztül is igyekeztünk tájékozódni.

– *Az említett tanárok tulajdonképpen a szlovák irodalomtudomány első professzionális művelői közé tartoztak.*

– Valójában az alapító nemzedékről van szó, amely a tudást elsősorban cseh mesterektől szívta magába, de a szlovák hagyományra is kapcsolódott: Jozef Škultétyra, Jaroslav Vlčekre, de Štefan Krčméryre és Pavol Bujnákra is. A húszas évek végén és a harmincas években formálódott, az eszmei pluralitás tudományos közegében, amely már továbblépett a pozitívizmustól és a szellemtörténettől az alaktani tanulmányokig. Ez aztán a prágai strukturalizmusban iskolává formálódott, melynek szellemi atyja, Jan Mukařovský egyébként először Pozsonyban adott elő. Ebből a módszertani keverékből tulajdonképpen érthető módon a szlovák strukturalizmus forrott ki leginkább, mindenekelőtt Mikuláš Bakoš érdeméért. Professzoraink munkáiból inkább a marxista éra előttieket olvastuk, amikor még nem volt jellemző az ideológiai manipuláció, és elismerték a nézetek és a módszertan sokféleségét. A negyvenes évek végén és az ötvenes évek elején keletkezett irodalomtudományi munkáikban már vulgárisan alkalmazták a marxista–leninista ideológiát, és egyszerűsített változatban használták a szocialista realizmus elméletét (melyben, úgy gondolom,

nem hihettek, csupán „hirdették”), így kutatták például az utópista szocializmus jegeit már a Štúr-nemzedéknél, a realizmus egyenesen varázsigének számított, a szocialista realizmus pedig mindenható gyógy módnak, amellyel mindent úgy le lehetett írni, ahogy azt az élet hozza, pontosabban ahogy a korabeli ideológia kívánta. Az irodalomelméletet egy vaskos szovjet könyvből tanultuk, amelyben a fő esztétikai kategória az osztályjelleg, a pártosság és az irodalom népisége volt, s csak úgy mellékesen kellett tudnunk, mi a metafora, a metonímia, az epitheton ornans, amit már a középiskolából ismertünk. Valamikor az ötvenes évek legvégén az irodalmi és pártfolyóiratokban folyt egy vita a szocialista realizmusról, amely látszólag, de csak látszólag volt kicsit liberálisabb, s ennek az ötvenes évek elejének ortodox dogmatizmusát kellett revidálnia, de nem volt ránk nagy hatással (emlékszem, hogy Bakoš professzor szemináriumán volt róla egy háromórás „beszámolóm”).

– *Volt valamiféle alternatívája a hivatalosan súlykolt tananyagnak?*

– A helyzet magával hozta, hogy magunk képeztük magunkat, sőt a Nyerges utcai antikváriumban Albín Baginnal minden hétfőn reggel sorban állva vártuk az „újdonságokat”, amelyek között nemegyszer találtunk már több rezsim alatt betiltott könyveket. Például az orosz formalista iskola teoretikusainak szövegeiből készült terjedelmes válogatást Mikuláš Bakoš összeállításában és fordításában, amely már az első szlovák állam idején indexre került, de sikerült 1948 „győzelmes” februárja után újra odajutnia. Ebből ismertük meg a 20. század irodalomtudományának olyan avantgárd személyiségeit, mint például Sklovszkij, Eichenbaum, Tynjanov, akiktől megtanultuk, hogyan van „megcsinálva”, vagyis miképpen van megírva a szépirodalom, ami bizony más módszertan volt, mint amit ugyanaz a Bakoš professzor vagy más tanárok tártak elénk még az ötvenes évek második felében is.

– *Tudatosították közben, hogy annak a rigid, ortodox szocialista művészetnek és elméletnek a korszaka a végét járja?*

– Tudtuk, hogy Bakoš professzor könyvei Sztálinról és a művészetről, a szocialista realizmusról szóló brosrúrai vagy a nyelvtudósok számtalan publikációja Sztálin jelentőségéről a nyelvtudomány számára (amely analogikusan a többi humán tudományra is vonatkozott) nem más, mint a kornak fizetett adó, amit szerzőik az ötvenes évek második felében már nyilván szégyelltek, csak a kritikus önreflexió hiányzott még, szóval inkább hallgattak róla. Végül is ezt az adót Jan Mukařovský és mások is megfizették. Máig a szemem előtt lebeg a korszak abszurd képe, amelyet a számomra pars pro toto nyújtott a tiltott könyvek raktára Prágában valahol a Národní třídán 1960 körül, ahova ismeretségen keresztül egy idősebb barátom vezetett el, s ahol Merezskovszkij regényeit, Dosztojevskij naplóját vásároltam meg, olyan irodalmat, amely akkortájt a legszigorúbb indexen volt. De minthogy minden totalitárius rendszer lyukas, még ezt is meg lehetett benne tenni. Egyébként alapjaiban véve a tanáraink a kedvezőtlen külső környezet ellenére pozitívan is alakítottak minket. Milan Pišút a romantikát adta elő, éppen akkortájt fejezte be a Janko Kráľról, a szlovák romantika legjelentősebb képviselőjéről szóló monográfiáját, 1938-as könyve a Štúr-iskola kezdeteiről viszonylag inspirálóan helyezte a hangsúlyt a költészet alaki oldalára, amit akkoriban elnyomtak az ideologizáló „tartalom” nevében.

Andrej Mráz alapos képet adott a realizmusról; Kukučínról, Timraváról és más szerzőkről saját régebbi kutatásai alapján beszélt, amelyekben használta a formai elemzés vívmányait is.

– *Mikor, hogyan merült fel, hogy hungarológiával foglalkozzon?*

– Amikor 1961-ben az egyetem után beléptem a Szlovák Tudományos Akadémia Szlovák Irodalmi Intézetébe, a frissen megvédett diplomamunkámmal mentem oda, melyet Mikuláš Dohnányról, egy Štúr-iskolabeli költőről, irodalomkritikusról, drámaíróról, szervezőről írtam, sőt akit valamelyest fel is fedeztem, amennyiben hozzáférhetővé tettem a kéziratban maradt hagyatékát (műveit később 1968-ban és 1972-ben könyvben is közreadtam). Az még a romantika feldolgozatlan irodalmának valamiféle Mráz és Pišút szellemében készült kiegészítésének a kísérlete volt hagyományos irodalomtörténeti szempontból. A felvételi beszélgetésen az intézet vezetése, sőt Mráz és Pišút is a magyar „agendára” próbáltak rávezetni, de az egyetlen erre vonatkozó kérdést Mráz tanár úr tette fel: „Hol jutottál a magyarhoz?” Mondtam, hogy a nagyanyámtól. Erre ő: „Látod, egy nagyanya mindig jól jön az embernek.” Ez volt a felvételi beszélgetés egyetlen „szakmai” kérdése, amellyel a bizottság arról akart meggyőzni, hogy jó lenne ezen az úton haladnom, s a szlovák irodalomtudományban folyamatosan elhanyagolt területtel, a szlovák–magyar irodalmi kapcsolatokkal foglalkoznom. E konszenzuális megállapodást követően beléptem az Akadémiára, s a kétéves katonai szolgálat letöltése után (ami sajnos nem volt szakmai épülesemre) 1963-tól dolgoztam a Szlovák Irodalmi Intézetben, majd 1964-től a Világirodalmi és Nyelvi Intézetben, melynek igazgatója Mikuláš Bakoš lett.

– *Mikuláš Bakošsal tehát, aki – mint mondta – a szlovák strukturalizmus megalapítói közé tartozott, pályáján kétszer is szoros szakmai kapcsolatba került.*

– Igen, az Akadémián másodízben. Bakoš részéről az igazgatói poszt elvállalásában bizonyára az is szerepet játszott, hogy akkor indult programszerűen a szlovák komparatiztika, amelynek szolid metodológiai alapjait kívánta megadni. Ez a tevékenység szerencsére már csak platonikus kapcsolatban volt az ötvenes évek eleji munkáival. Az ötvenes években még burzsoá áltudománynak tartott, majd revitalizált komparatiztikát megpróbálta a megújult strukturalista hagyományba oltani, amely abban – az irodalomtudomány liberalizációjának kezdeteivel jellemezhető – időszakban újra szóhoz jutott. Bakoš professzor mint ortodox módszertanos és irodalomteoretikus (nem pedig irodalomtörténész vagy -kritikus) a gyakorlatban is újra akarta indítani a komparatiztikát, s annak keretein belül a szlovák *mad'aristikát* (ezt a terminust preferálta a hungarisztikával vagy a hungarológiával szemben). Ezt nekem kellett volna képviselnem, szóval 1963 őszén elég lendületesen győzködött arról, hogy lépjek át az újonnan alakuló intézetbe. Az aspirantúrát (amely a mai doktori képzésnek felel meg) már ott folytattam és fejeztem be. A komparatiztikát addig főleg csak Dionýz Ďurišin művelte, de Bakoš kezdeményezésére az új intézetben összegyűltek azok a munkatársak a Csehszlovák-szovjet Intézetből vagy más intézetekből, akikkel aztán a „szűkösebb” szlovákiai körülmények ellenére is megindulhattak az összehasonlító irodalomkutatások.

– *Milyen szerephez jutottak ebben a hungarológiai vagy a szlovák–magyar irodalmi kapcsolatokkal foglalkozó kutatások?*

– A szlovák komparatisztikai hagyomány inkább a szlavisztikára irányult, a nem szláv irodalmak közül inkább a német kapcsolatokkal foglalkozott, s csak rapszodikusán a magyar kapcsolatokkal. Noha elismerte, hogy a szlovák–magyar irodalmi kapcsolatoknak különös és sajátos a jelentősége, de inkább csak hipotetikus szinten. A szlovák irodalomnak a magyarral történő összehasonlításában azonban már az elejétől fogva volt némi töltés vagy egyenesen neurotikus mozzanat, ami a témát nemcsak dinamizálta, hanem dramatizálta is. A szlovák–magyar kapcsolatok kutatása akkortájt teljesen hiányzott a szlovák irodalomtudományból. A tanárain, Mráz és Pišút ugyan helyenként marginálisan szóltak róla (ők magyarul még az elemi iskolából tudtak), ezt-azt el is olvastak, főleg ahol a szlovák irodalomról volt szó (például Sziklay László munkáit), de ez rendszertelen, véletlenszerű és a saját kutatási irányukat vagy a szlovák irodalomtudomány kontextusát tekintve is mellékes érdekklődés volt. Az Akadémián a régi szlovák irodalom kapcsán a magyar irodalommal ebből a generációból még Ján Mišianik vagy a heurisztikán belül J. V. Ormis foglalkozott, de nagyjából ez volt minden. Tekintettel arra, hogy a szlovák irodalom jelentős része a szélesebb magyarországi kultúrán belül fejlődött, ez keservesen kevésnek számít. De a többi, analogikus terület (képzőművészet, zene, történelem) sem állt jobban.

– *A két világháború között induló szlovák hungarológia hatása teljesen elenyészett?*

– A szlovák hungarológia mintha már professzionalizálódásának kezdeteitől el lett volna átkozva. Alapítója, Pavel Bujnák, aki egy fél évszázaddal azelőtt habilitált a *Ján Arany v literatúre slovenskej* [Arany János a szlovák irodalomban] című munkájával, néhány évvel később meghalt. Tanítványa, Alžbeta Göllnerová, aki Eötvös Józsefről írt monográfiát és a magyar irodalomról több érdekes dolgot, pár évre rá az ökörmöckei mészégetőben lett a fasiszta őrlő áldozatává. A fiatal irodalomtudós-jelölt Rudo Uhlár, aki a harmincas évek elején publikált néhány nevezetes összehasonlító dolgot, főleg Ady Endrével kapcsolatban, szintén hamar meghalt. Ez a fátum nyilván nem sok jót ígért a szlovák hungarológia fejlődése szempontjából, s az idősebb költőnemzedék rapszódoszai – Štefan Krčmery, Ján Smrek, Valentin Beniak, Emil Boleslav Lukáč – ezt a hiányt inkább csak a fordításaik által tudták kitölteni. Ők képviselték mégis azt az utolsó hősi nemzedéket, amely hozzáférhetővé tette a magyar költészet talán minden legjobb művét. Ezek a költők kommentárok, glosszák révén egyfajta értékorientációt nyújtó gondolati háttérrel is kialakítottak a szlovák befogadás érdekében. Más kérdés persze, hogy némelyikük néha – 1945, illetve 1948 után – az ilyen fordítási feladatokra éppen azért vállalkozott, mert az önálló alkotómunkának nem voltak adottak a feltételei.

– *Térjünk még vissza pályája kezdeteihez, illetve a hungarológia hatvanas évekbeli revitalizációjához!*

– Bakoš tanár úr az intézetben külön „osztályt” hozott létre a hungarológia művelésére. Anton Popovič – aki akkor már megvédte kandidátusi munkáját a szlo-

vák–orosz kapcsolatok témájában – volt az osztályvezető, én pedig az egyetlen beosztottja. Talán kissé bizzar konstelláció volt ez így, de ez senkit sem érdekelt különösebben. Jó csapatot alkottunk, a legkülönbözőbb konferenciákra és tanulmányutakra jártunk, főleg Budapestre, de vidéki kiutazásokra is Magyarországon, ő főleg a saját, a műfordítás és az irodalomelmélet területére eső témáit kutatta, én viszont a szlovák–magyar kapcsolatok alapvető heurisztikájával voltam elfoglalva, a téma egyfajta rekogníciójával. És a disszertációmmal, melyet 1967 decemberében védtem meg (szövege nagyjából azonos a *Literatúra v kontaktoch* című 1972-ben megjelent könyvem szövegével, melyet 1980-ban *Két irodalom kapcsolatai* címmel magyarul is kiadtak). Kiterjedt forrástanulmányaim eredményeit használtam fel benne, azokat a módszertani impulzusokat, amelyekben a hatvanas évek aránylag gazdagok voltak: egyrészt a strukturalista hagyományokból, másrészt a hazai és külhoni komparatistikából eredő ösztönzéseket. Saját vizsgálódásaim következtetéseit pedig azokban a kérdéskörökben próbáltam megfogalmazni, amelyek a diszciplína fejlődése szempontjából tűntek relevánsnak a számomra. Mindenekelőtt a kutatás addigi állapotát mértem fel, a kölcsönös irodalomkritikai és irodalomtörténeti visszhang alakulását, a fordítás kérdéseit, kidolgoztam a szlovák és a magyar irodalom rendszerének interferenciáját, az ehhez kapcsolódó kétnyelvűség problémakörét mindazon sajátosságokkal, melyet az ebben az irodalomközi kapcsolatban jelentett, de foglalkoztam a nagyobb irodalmi egységek, illetve szintézisek kérdéseivel is. Ez utóbbiakat a hatvanas évek közepén főleg a magyar irodalomtudományban vetették fel, aktualizálva a harmincas évekből származó gondolatokat.

– *A komparatistikán belül akkoriban két koncepció volt polemikus helyzetben: az egyik hagyományosan a szláv irodalmakkal foglalkozott, a másik tágabb, közép-európai (más megnevezés szerint kelet-közép-európai) horizontot képviselt.*

– Akkortájt talán azon kevés irodalomtudós egyike voltam Csehszlovákiában, aki a szlavista komparatistikát megpróbáltam szélesíteni, nyilván a szlovák–magyar kapcsolatokból nyert tapasztalat alapján is, illetve megpróbáltam másfajta lehetőségekkel is konfrontálni, amelyek akkor már léteztek vagy körvonalazódtak, nem beszélve arról a szintézisről, amelynek akarva-akaratlan mindannyian a részesei lettünk: mégpedig a szocialista irodalmak szintézisééről. Talán nem volt értelmetlen a dolog, hiszen a hatvanas évek közepén (de akár az 1972-es könyvemben is, amely ugye megváltozott politikai konstelláció idején jelent meg) a szlovák–magyar bináris kapcsolatok európai, illetve világirodalmi betagozásáról beszéltem, tehát az európai irodalomról és a világirodalomról, nem pedig a szocialistáról. Csak már mint a korra jellemző paradoxont említeném meg, hogy a budapesti Irodalomtudományi Intézetben töltött gyakori tanulmányútjaim egyike során mondtam ironikusan az egyik ottani kollégának az irodalomelméleti osztályról, hogy talán már nem kellene annyit foglalkozniuk a szocialista irodalommal, nálunk már teljesen passzé. Aztán a hetvenes évek elején, sajnos, fordult a kocka. Azt szoktam erre mondani, hogy lám, ez a szocializmus egyenetlen fejlődésének a törvénye...

– *Nagyon jó volt a kapcsolata a magyar irodalomtörténészekkel, sőt az írókkal, értelmiségiekkel. Mely kapcsolatok voltak az Ön számára szakmai szempontból igazán fontosak?*

– Minthogy Szlovákiában az irodalomtudományban elsősorban módszertani ösztönzést találhattam, gyakorlati okokból, de a szlovák–magyar problematika kutatása miatt is kerestem a magyarországi kapcsolatokat. Valahogy természetesen alakult, hogy az aspirantúráim idején határon túli témavezetőm a terület legjelentősebb magyar ismerője, Sziklay László lett, aki akkortájt a magyarországi partnerintézetben dolgozott, vagyis az együttműködésünknek „hivatalos” háttere is volt. De a viszonyunkat főleg Laci bácsi (ebben a megszólításban már az elején megállapodtunk) nagyon emberi hozzáállása határozta meg. Született pedagógus volt, komolyan vett, s noha már eléggé önálló voltam, hálásan fogadtam jó szándékú javaslatait, tanácsait (amit hosszadalmas levelekben fejtett ki – a levelezés akkoriban még szerióz műfajnak számított), ha kénytelen voltam is némileg szelektálni. Emberi jósága alapozta azt az elgondolását, hogy az irodalmi kapcsolatokban is a pozitív dolgokkal kellene foglalkozni, s a negatívokat, amennyire csak lehet, kirekeszteni. Tudom, hogy fájt neki, amikor megjelentettem a 19. századi és 20. század eleji szlovák és magyar irodalom kölcsönös visszhangjából összeállított antológiát, de igyekeztem meggyőzni, hogy azok nélkül a „negatív” visszhangok nélkül sajnos nem megy, deformálnám a fejlődéstörténetet. Laci bácsi magától értetődően a régi iskola neveltje volt, a harmincas években a pozitívizmusról és a szellemtörténeten formálódott, de figyelte a csehszlovák strukturalizmus kezdeményezéseit is. Az irodalmat nem csupán eszmei rostán átszűrve vagy kölcsönös kapcsolataiban vizsgálta, szlovákirodalom-értelmezésében például (a nevéhez fűződik a máig legterjedelmesebb külföldi szlovák irodalomtörténet) természetesen kereste a magyar vagy a közép-európai filiációkat. Éppen ő volt az egyike azoknak a magyar irodalomtudósoknak, akik a hagyományosan szláv komparatistikába igyekezett bevonni a magyar irodalommal történő összehasonlítást is.

– *Sajnos szlovák részről nem volt egyértelműen kedvező a fogadtatása.*

– Szlovák oldalról helyenként túlérzékenyek voltunk, főleg Sziklay kortársai, akik úgy fogták fel, hogy valamiféle rejtett hungarocentrizmusról van szó (amit a harmincas évek magyar irodalomtudományából ismertek). Pedig ellenkezőleg, Sziklay László éppen hogy ki akarta ragadni a magyar irodalmat a szláv világ ölelésének zártágából, s abból az izolációból, melybe a nyelvi elszigeteltségen túl a pozitívista hatásvizsgálat, pontosabban annak a magyar kulturális fölényt hangsúlyozó, hamis kiindulópontja juttatta. Gyakori találkozásaim Laci bácsival vagy Fried Istvánnal, aki szintén a tanítványa volt, és más kollégákkal, többek között Käfer Istvánnal, Kis Gy. Csabával, jótékony hatással voltak rám mind a magyar irodalom fejlődésének és sajátosságainak alaposabb megértése, mind a téma szélesebb közép-európai viszonylatban való tanulmányozása szempontjából. Ha valakit mesteremnek tarthatok a szlovák–magyar irodalmi kapcsolatok területén, az csakis ez a kassai születésű tudósember (Kassára egyébként, ahol fiatal koráig élt, mindig különös szeretettel és nosztalgiával emlékezett), aki még magán viselte a régi idők előkelőségét, és ki tudott térni az új idők szélsőségei elől annak ellenére, hogy a szlovák–magyar irodalmi kapcsolatok vizsgálatára ítéltetett, amely akkor is, ahogy most is, eleve deformációknak volt kitéve irodalmon kívüli tényezők miatt. Az az egyén, aki a téma vizsgálatára, interpretálására, értékelésére adja a fejét, nem sok dicsőségre számíthat. Laci bácsi, aki jó ember és irodalomtudós volt, sajnos nemegyszer volt ennek pél-

dája. A hálátlan téma kutatójának „osztályrészét” azonban méltósággal és felül-emelkedő professzionalitással viselte, melyből máig merítek.

– *Irodalomtörténeti érdeklődése pályája első két évtizedében olyan témákra irányult, amelyek feldolgozása levéltári kutatást is feltételezett, eközben nyilván sok érdekes és publikálatlan, esetleg régi kiadványok lapjain elfeledett anyagra is bukkant. Így született a már említett, 1973-ban kiadott Literárne vzťahy slovensko-maďarské című kötet is, amely a kölcsönös irodalmi viszhang egyfajta antológiája.*

– Amikor a szlovák–magyar irodalmi kapcsolatokkal kezdtem foglalkozni, fel kellett térképeznem a területet, azaz meg kellett nézmem, hogy a 19. századtól kezdve, amikor is ezek a kapcsolatok úgymond szignifikánssá váltak a szlovákok számára (s talán kicsit a magyarok számára is), mire jutottak az előttem járók. Összegyűjtöttem tehát a folyóiratokban vagy könyvben megjelent, továbbá a levéltári azaz kéziratok dokumentumokat, de azt gondoltam, mindennek nem kellene az én magánlevéltáramban maradnia. Az anyag válogatása kiegészítette a disszertációm, s mivel már volt némi szerkesztői-textológiai gyakorlatom a szlovák irodalom kiadása területén, úgy döntöttem, a kiválasztott anyagot közreadom egy antológiában. Ez természetesen nagyon sok aprólékos munkát jelentett, elsősorban kommentárok készítését, amelyekben a korabeli összefüggésekre próbáltam rámutatni. Abban az időben relatíve, hangsúlyozom relatíve jól honorálták ezt a munkát, de így is kimerítő vállalkozás volt. A mai piacorientált feltételek között az ilyen munka nem jövedelmező, nem értékeli, pedig változatlanul értelmes és fontos feladat. Főleg szlovák kontextusban, ahol még mindig hiányoznak nemcsak a szlovák klasszikusok, hanem a történeti, művelődéstörténeti forrásanyag kritikai kiadásai is. Én azokban a nem éppen kedvező hetvenes és nyolcvanas években aránylag sok válogatást és különböző antológiát készítettem elő; ezek nem voltak kiszolgáltatva az ideológiának, s főleg a 19. századra vonatkozóan alapvető jelentőséggel bírtak a szlovák irodalom megismerése szempontjából, és nincs tőle rossz érzésem az idő múltával sem.

– *A kilencvenes években egy terjedelmes antológiát állított össze Slovenská otázka v 20. storočí [A szlovákkérdés a XX. században] címmel, amely magyarul és lengyelül is megjelent. Ebben nyilván nemcsak a szerkesztői hév játszott szerepet, hanem a „zajló történelemben” való részvétel inspirációi is, hiszen közvetlenül vett részt az eseményekben: 1990-től Cseh-Szlovákia magyarországi nagykövete volt egészen 1992 végéig, az ország szétválásáig, s közelről figyelhette az önálló Szlovákia születését is, amely új nemzeti és állami identitását kereste.*

– Az az igazság, hogy mindig volt affinitásom azokhoz a témákhoz, amelyek a szlovák identitás és államiság (főleg annak totalitárius, második világháborús változata) körül forogtak, végtére is ezek gyökere a romantikában található, Jozef Miloslav Hurbannál, Ludovit Štúrnál, s a romantika korszakával szisztematikusan foglalkoztam egyetemi éveimtől kezdve. S mivel szakmai érdeklődésem második felében határozottabban foglalkoztam a szlovák irodalommal, azon belül a szlovák irodalomkritika történetével, annak esztétikai és társadalmi: egyszerűbben fogalmazva nemzeti identitásképző szerepével, olyan tapasztalatra tettem szert, melyből később is tudtam meríteni. A szlovák irodalomkritika (de nyilván a magyar vagy a lengyel is,

csakúgy, mint a modellként szolgáló orosz) ugyanis kétségtelenül betöltött ilyen szerepet, olykor erősebben, máskor rejtettebben. Már a hetvenes–nyolcvanas években voltak olyan projektjeim, amelyek során az irodalmi folyóiratokat vizsgáltam át, s ezekben nemcsak irodalmi, hanem szélesebb társadalmi vagy kultúrpolitikai kérdéseket is reflektáltak. És természetesen nemzeti kérdéseket is. 1993-ban, a diplomáciai szolgálatból való visszatértem után kezdtem a témával a 20. századi szlovákkérdés kapcsán foglalkozni, és forrásokat kerestem, amelyek megkönnyítették volna a történeti fejlődésnek az önálló – akkor még demokratikusnak látszó – államban való kicsúcsosodását. Szembesülnöm kellett a kérdéssel, hogy miképpen lehetséges, hogy erről a fundamentális témáról nincs olyan kiadványunk, amely hiteles történeti források alapján nyújtana áttekintést.

– *Egyszóval létrehozta...*

– Egyszóval néhány évet a heurisztikának szenteltem, ami aztán az említett publikáció alapját képezte. S minden szerénység mellett is meg kell jegyezmem, büszke vagyok rá. Ugyanis ebben a kiadványban találkoztak első ízben (és nem tudom, nem utoljára-e) mindazok a szlovák értelmiségiek, írók, tudósok, politikusok, akik a 20. század folyamán releváns módon reflektálták a szlovákkérdést a legkülönbözőbb ideológiai, felekezeti, politikai, világnézeti szempontból, egyszerűen szólva mindenki összejött benne: a konzervatívok, a liberálisok, a szocialisták, a kommunisták, a keresztények, a nemzeti szocialisták, a demokraták és mások; vagyis mindenki, aki annak az alapját képezte (és képezi mind a mai napig), amit szlovák identitásnak hívunk, s amit többnyire csak nagyon leegyszerűsített, fekete-fehér formában szeretnénk még mindig látni, ahogy azt évtizedeken át tálalták és tálalják, sőt erőszakolják a kormányzó ideológiák és politikusok.

– *Ha már ideológiákról és politikusokról esett szó. A szlovák–magyar kapcsolatok, tapasztalatból tudjuk, és jelenleg a bőrünkön is érezzük, ilyen tekintetben valóban kiszolgáltatottak. A rendszerváltás után Ön a szlovák–magyar irodalmi kapcsolatok kutatójából azok aktív részesévé, alakítójává válhatott mind diplomataként, mind közéleti vagy politikai tevékenysége révén. Mindez milyen tapasztalattal szolgált?*

– A szlovák–magyar kapcsolatokat megpróbálom felülnézetből, szinte kozmikus felülnézetből tekinteni, de valahányszor azt gondolom, hogy a mélyükre értek, bebizonyosodik, hogy az még mindig nem a definitív mélypont. Ebben a dologban az életem nagy részében eléggé szkeptikus voltam, de amikor 1990 júniusában Magyarországon átadtam a Cseh és Szlovák Föderatív Köztársaság nagyköveti megbízólevelét, melyet Václav Havel és Göncz Árpád írt alá, megérintett a korszak varázsa, hittem a demokráciában, szintén kozmikus távlataiban majdhogynem. Hamar kigyógyultam, amikor szlovák és magyar politikusok közelébe jutottam, akikről régi barátsággal, az akkori magyar köztársasági elnökkel gyakran szívből elbeszélgettünk, nem éppen diplomatikusan. Ugyanis – talán elárulhatom – mindkettőnk legőszintébb, nem csupán intellektuális tapasztalatokkal alátámasztott szándéka volt, hogy a Cseh-Szlovákia, s főleg a Szlovákia és Magyarország közötti kapcsolatokat olyan természetes állapotba hozzuk, melyet már akár barátinak is nevezhetünk. Csakhogy az elnök és a nagykövet közötti barátságot sajnos nem egészen sikerült a szomszéd

államok és nemzetek közötti kapcsolatba transzformálni, noha ezt-azt azért letettünk az asztalra. Talán ezért volt bennem keserűség a szlovák–magyar kapcsolatok helyzete tekintetében, amikor két és fél év után Cseh-Szlovákia utolsó nagykövete-ként távoztam Budapestről, hiszen a kezdeti eufóriától rövid idő alatt a fagypontra jutottunk.

– A következő években talán voltak olyan momentumok, amelyek megvillantották a változás lehetőségét.

– A következő tizenhét év alatt nem sok minden változott, még ha néhány rövid periódus alatt úgy tűnt is, hogy jobbra fordulnak a dolgok. Csakhogy ennek a szinuszgörbének kíméletlen a logikája, azaz többnyire negatív értéktartományban mozog, sőt a minimumponthoz közelít. Függetlenül attól, hogy az egyik vagy a másik országban jobboldali vagy baloldali kormányok vannak uralmon, többé-kevésbé mindegyik nacionalista. Ez szomorú, de mindkét félre vonatkozó, valós megállapítás. Mit tehet egy ilyen helyzetben az a polgár, aki mégis kicsit kritikusabban szemléli a valóságot, s aki nem hajlandó az alagsorba ereszkedni ahhoz, hogy a földije megértsék? Mit tehet az a lassan kihaló faj, a homo intellectualis, akire tesz mindenki, a politikus jó esetben csodabogárnak tartja, rosszabb esetben ellenségének, aki fölöslegesen bonyolítja az egyébként egyszerű dolgokat? Gyakran gondolok a lengyel Ahasvérus, a kitűnő író, Witold Gombrowicz gondolatára, aki nemzettársait száműzetéséből arra intette, hogy „a nemzet nem csupán gyönyörű és fennkölt valami, hanem veszélyes valami is, s ezt szem előtt kell tartani”. Mert emlékezzünk csak, hogy nemcsak a munkásosztály nevében, hanem a nemzet nevében is elkövettek, s követnek el a mai napig nagy disznóságokat! A nagy lengyelt segítségül hívva, már csak emiatt is javasolnám a Duna mindkét partja felé: ha valóban szeretnénk valamit kezdeni a világgal és a történelmünkkel, szakadjunk ki szűkös lokális valóságunkból, ne vessük alá magunkat passzívan, sőt fejtetlenül nemzeti mivoltunknak, tekintsünk rá felülnézetből, kritikusan és rácsodálkozva s főleg szabadon!

Az interjút Görözdi Judit készítette